

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə qadınlarla bağlı vəziyyətin TƏHLİLİ

1. Son onillikdə əldə olunmuş nailiyyətlər

Qadınların sosial və siyasi həyata inteqrasiya etməsi demokratikləşmə prosesinin əsas elementlərindən biridir. Qadınların ölkənin siyasi, sosial, iqtisadi və mədəni həyatında rolunu artırmaq, Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il iyunun 30-da qoşulduğu BMT-nin «Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında» Konvensiyasından irəli gələn öhdəliklərini daha geniş miqyasda həyata keçirmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti 1998-ci il 14 yanvar tarixində «Azərbaycanda qadınların rolunun artırılmasına dair tədbirlər haqqında» Sərəncam vermişdir.

Gender siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 14 yanvar tarixli fərmanı ilə Qadın problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Komitənin əsas məqsədləri - qadınların hüquqlarının qorunması və ölkəmizin sosial və siyasi həyatında onların iştirakının artırılması olmuşdur.

2000-ci ilin iyun ayında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti «Azərbaycan Respublikasında qadın məsələləri üzrə 2000-2005-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı» qəbul etmişdir. Bu proqram milli prioritetləri nəzərə alaraq, 1995-ci ildə Pekində keçirilən BMT-nin Qadınlarının IV Ümumdünya Konfransının qəbul etdiyi Pekin Fəaliyyət Platforması (PFP) əsasında hazırlanmışdır. PFP tərəfindən aşağıdakı 12 ən vacib problem sahəsi müəyyən edilmişdir: qadınlar və yoxsulluq, təhsil və qadınlar, qadınlar və səhiyyə, qadınlara qarşı zorakılıq, qadınlar və hərbi münaqişələr, qadınlar və iqtisadiyyat, qadınların rəhbər orqanların işində və qərar qəbul etmə prosesində iştirakı, qaçqın və məcburi köçkün qadınlar, qadınların insan hüquqları, qadınlar və ətraf mühit, qız uşaqları.

Milli Fəaliyyət Planının müddəalarını həyata keçirmək üçün qurumlararası qrup yaradılmışdır. Milli Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsində həm dövlət strukturlarının, həm də QHT-lərin iştirakı nəzərdə tutulmuşdur.

2000-ci ilin mart ayında Azərbaycan Respublikası Prezidenti «Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi» üzrə fərman imzalamışdır. Bu sənəd Respublikamızın bütün dövlət strukturlarında qadın və kişilər arasında bərabərliyin təmin olunmasını, müvafiq dövlət proqramlarının hazırlanması ilə qaçqın və məcburi köçkün qadınların işlə təmin olunması, gender nöqtəyi-nəzərindən qanunvericiliyə yenidən baxılmasını nəzərdə tutur. Sözügedən fərmanı həyata keçirmək üçün hökumət strukturlarına gender məsələsi üzrə məsul şəxslər təyin olunmuşlar. Fərmana əsasən Azərbaycanın bütün bölgələrində icra hakimiyyəti başçılarının müavinlərindən biri qadınlardan təyin olunmalıdır. Hal-hazırda Respublikanın şəhər və rayonlarında 37 qadın icra hakimiyyəti başçısının müavini vəzifəsində çalışır.

Həmçinin hazırda 3 nazir müavini (İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Səhiyyə Nazirliyi), bir Dövlət Komitəsinin (Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi) sədri, bir Dövlət Komissiyasının (Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası) sədri, 3 ali təhsil mərkəzinin (İnşaat və Memarlıq Universiteti, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu və M. V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialı) rektoru, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Baş Nazirinin müavini və Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ombudsmanı qadındır.

Qadınların Milli Məclisdə iştirakına gəldikdə qeyd edilməlidir ki, 2010-cu ildə keçirilmiş son seçkilər zamanı qadın deputatların faiz nisbəti 16% (125 millət vəkildən 19-u qadıdır) təşkil etmişdir.

Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi də qadınların irəli çəkilməsi məsələsinə məsuliyyətlə yanaşır. 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarında gender siyasəti üzrə məsul şəxslər üçün 2 həftəlik ixtisasartırma kursları təşkil edilmişdir.

2009-cu il bələdiyyə seçkiləri ərəfəsində Respublikanın regionlarında maarifləndirmə kampaniyası öz müsbət nəticələrini vermiş və bələdiyyə üzvü seçilən qadınların sayı 2004-cü ildə keçirilən seçkilərlə müqayisədə 4% - dən 26,5 % qədər yüksəlmişdir. Hazırda 4137 bələdiyyə üzvü, 302 bələdiyyə sədri qadıdır.

Dövlət qadınların beynəlxalq səviyyədə təmsil olunmalarını qadağan etmir və ya qarşısını almır və xarici ölkələrdə respublikanı təmsil etmək üçün kişilərlə qadınlara bərabər hüquqlar yaradır.

Xaricdə Azərbaycan Respublikasının 56 diplomatik nümayəndəliyi (səfirliklər, konsulluqlar və daimi nümayəndəliklər) vardır. İki diplomat qadın (bir səfir və bir daimi nümayəndə) Azərbaycanı beynəlxalq miqyasda təmsil edir. Lakin, qadınların beynəlxalq aləmdə fəaliyyəti bununla məhdudlaşmır. Dövlət, qeyri-dövlət, o cümlədən qeyri-hökumət təşkilatlarından olan Azərbaycanlı qadınlar aparıcı beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən keçirilən müxtəlif tədbirlərdə fəal iştirak edirlər. Ölkəni xaricdə təmsil etmək üçün yaradılmış demək olar ki hər bir nümayəndə heyətinin tərkibinə qadın üzvlər daxil edilir.

2006-cı il fevralın 6-da Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi ləğv edilərək onun bazasında Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Komitə müvafiq sahələrdə dövlət siyasətini həyata keçirən əsas icraedici orqandır. Gender bərabərliyinə nail olmaq və qadın hüquqlarının daha səmərəli müdafiəsi məqsədilə dövlət milli mexanizmlərin yaradılması ilə yanaşı bu sahədə QHT-in fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaradır. Hazırda Azərbaycan Respublikasında qadın problemləri ilə məşğul olan 90-a yaxın QHT mövcuddur. Yerli və beynəlxalq QHT-lər gender bərabərliyinin təmin olunması və qadınların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində həm qanunvericilik aktlarının və həm də inzibati tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsinə fəal şəkildə cəlb edilir.

Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi öz növbəsində yerli və beynəlxalq QHT-ləri ilə sıx əməkdaşlıq edir. Gender bərabərliyinə və cəmiyyətdə qadınların statusunun yüksəldilməsinə aid normativ aktların işlənilməsinə və hazırlanmasına və inzibati fəaliyyətlərə yerli və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları yaxından cəlb olunurlar. Gender problemlərinin səmərəli həlli üçün şəbəkənin yaradılmasında qadın qeyri-hökumət təşkilatları və beynəlxalq təşkilatların rolu danılmazdır.

Yarandığı tarixdən etibarən Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi bütün dövlət orqanlarında gender məsələləri üzrə məsul şəxslər (focal points), eləcə də səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və kütləvi informasiya sahəsində çalışan fəal qadınlardan ibarət Əlaqələndirici Şura yaratmışdır.

Ölkəmizdə gender bərabərliyinin təşviqi sahəsində atılmış mühüm addımlardan biri 2006-cı ildə "Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun qəbul edilməsi olmuşdur. Qanunun əsas məqsədi kişi və qadınların ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanların təmin edilməsi və cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılmasıdır. Gender bərabərliyinin (kişi və qadınların) təminatları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun mühüm cəhəti onun həm keçmişdə, həm də indi qadınların insan hüquqlarından və fundamental

azadlıqlardan istifadə etmələrinə mane olan, onlara qarşı müəyyən kök salmış ayrı-seçkiliyin təzahürlərinin tanıtılıb ortaya qoyulmasıdır və 3-cü maddə də, müvafiq olaraq, *de-facto* bərabərliyi sürətləndirmək və qadınlar üçün əsaslı bərabərliyi təmin etmək üçün zəruri olan xüsusi tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur.

Adı çəkilən Qanunun 3-cü maddəsi həm də birmənalı olaraq, müəyyən sahələrdə qadınların xeyrinə bəzi müsbət ayrı-seçkilik tədbirlərinin görülməsini nəzərdə tutur.

Bununla həmin maddə aşağıdakıların ayrı-seçkilik xarakterli olmadığını şərtləndirmiş olur:

- qadınlar üçün Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş güzəştlər, imtiyazlar və əlavə təminatlar;
- kişilər üçün həqiqi hərbi (alternativ) xidmətə çağırış;
- kişi və qadınlar üçün qanunla müəyyənləşdirilmiş fərqli pensiya yaşı;
- Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 15-ci maddəsinə uyğun olaraq, ərin nikahın pozulmasını tələb etmək hüququnun məhdudlaşdırılması;
- kişi və qadınlar üçün cəzaçəkmə müəssisələrində fərqli şəraitin yaradılması;
- gender bərabərliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Gender amilinin ümumi siyasətə daxil edilməsi dövlətin öz strategiyaları və proqramlarının təkmilləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Gender məsələləri üzrə məsul şəxslərin təyin edilməsi ilə bütün dövlət qurumları və digər təsisatlarının gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə bağlı fəaliyyəti təkmilləşdirilmişdir. Nəticədə, gender problemləri bu strukturların siyasətlərinə və proqramlarına daxil edilməkdə davam edir. Bu halda nazirliklər və digər dövlət təşkilatları gender problemləri ilə bağlı əldə olunmuş nailiyyətlərin monitorinqini asanlıqla aparmaq imkanı əldə edir.

2. Beynəlxalq təcrübə və Azərbaycanın mövqeyi

Dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası gender bərabərliyi və qadın hüquqlarının qorunması üzrə demək olar ki, bütün mühüm beynəlxalq sənədlərə qoşulmuşdur. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası BMT-nin “Qadınların siyasi hüquqları” üzrə konvensiyasına, 1995-ci ildə “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması” üzrə konvensiyasına, 2000-ci ildə isə onun Əlavə Protokoluna qoşulmuşdur.

Azərbaycan Hökuməti gender bərabərliyinə nail olunması sahəsində beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və müsbət təcrübənin tətbiqinin əhəmiyyətini dərk edir.

Bu məqsədlə də vaxtaşırı gender problemləri sahəsində beynəlxalq ekspertləri cəlb etməklə müxtəlif ölkələrin müsbət təcrübəsini öyrənir. Bu məqsədlə vaxtaşırı beynəlxalq ekspertlərin iştirakı ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin əməkdaşları üçün təlim və seminarlar təşkil edilir.

Azərbaycan Respublikası gender bərabərliyi və qadın problemləri ilə bağlı ən mühüm beynəlxalq sənəd olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyasına (CEDAW) qoşulduqdan sonra qüvvədə olan normativ hüquqi aktlara və formalaşmış təcrübəyə qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması istiqamətində dəyişikliklər edilmişdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında Konvensiyası”nın Fakultativ Protokolu təsdiq edildikdən sonra isə dövlət qadınların hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınması, qadınlara öz hüquqlarından tam istifadə etmək imkanı verən bir mühitin yaradılmasına çalışmışdır. Qadınların cəmiyyətdə hərtərəfli rol oynaması, onların verdiyi töhfələrin

qiymətləndirilməsi, öz yaşam tərzləri ilə bağlı seçimlər etməsi və zorakılıq qorxusundan azad yaşaya bilməsinə imkan yaradan cəmiyyət və iqtisadi mühiti yaratmaq öhdəliyinin əsas hissəsi kimi, dövlət qadınların irəli çəkilməsini davam etdirir.

Azərbaycan Respublikası “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyanı qadınların irəli çəkilməsi və gender bərabərliyi baxımından mühüm sənəd hesab edir. Məhz bu səbəbdən də o Konvensiyadan irəli gələn öhdəliklərin tam yerinə yetirilməsi üçün əlverişli şərait yaratmağa çalışır.

Həyata keçirilmiş qanunvericilik tədbirləri

1. 2005-ci ilin iyun ayında insan alverinə qarşı mübarizənin möhkəm hüquqi və təşkilati əsasını təşkil edən “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə qadınların müdafiəsinin möhkəmləndirilməsini nəzərdə tutan bir neçə mühüm dəyişiklik edilmişdir (144-1-ci maddə (İnsan alveri), 144-2-ci maddə (məcburi əmək), 316-1-ci maddə (insan alverindən zərərçəkmiş şəxs haqqında konfidensial məlumatları yayma).

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə edilmiş dəyişikliklər insan alverinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Konvensiyası”na, həmin Konvensiyaya Əlavə Protokollara və bu sahədəki digər beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq cinayət kimi tanınması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin dəyişikliklərə aşağıdakı cinayət əməllərinə görə mütənasib cəzaların verilməsi daxildir:

- İnsan alveri;
- İstismar məqsədilə şəxsin sərhəddən qanunsuz keçirilməsi;
- Şəxsin gizlədilməsi;
- hədə-qorxu, zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmək hədəsi ilə müəyyən işin yerinə yetirilməsinə (xidmətin göstərilməsinə) məcbur etmə;
- İnsan alverindən zərərçəkmiş şəxs haqqında konfidensial məlumatları qanunsuz toplama, yaxud qəsdən yayma.

3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə “Seksual qısnamaya məruz qalmış işçilərə qarşı təzyiqin göstərilməsi” adlı yeni 60-1-ci maddə əlavə edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən hər hansı cinsi təqib xarakterli hərəkətlərdən şikayət etmiş istənilən işçiyə qarşı təzyiq göstərmiş vəzifəli şəxslər ağır cərimə ilə cəzalandırılacaqlar.

4. “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun hərtərəfli həyata keçirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununa, dövlət tərəfindən bütün təhsil müəssisələrinə qəbul zamanı kişilərlə qadınlara bərabər hüquqların verilməsi, tələbələrin təqaüdlə təmin edilməsində, tədris planının seçilməsində və biliyin qiymətləndirilməsində kişi və qadınlar üçün bərabər imkanların yaradılmasının təmin edilməsini nəzərdə tutan dəyişikliklər edilmişdir.

5. BMT-nin Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsinin yekun şərhələrinə cavab olaraq və ailə-nikah münasibətləri ilə bağlı bütün məsələlərdə qadınlara qarşı hələ də mövcud olan ayrı-seçkilik xarakterli müddəalarının aradan qaldırılmasına ehtiyac olduğunu dərk edərək Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinə qadınlar və kişilər üçün nikah yaşının bərabərləşdirilməsi ilə bağlı düzəliş edilmişdir.

6. Qadınların məişət zorakılığı hallarından adekvat və səmərəli müdafiəsi, onların şərəf və ləyaqətlərinə hörmət bəslənməsi məqsədi daşıyan, özündə məişət zorakılığı hallarının qarşısının alınması kimi geniş və əhatəli müddəaları, zorakılıq qurbanları üçün sığınacaqlar, məsləhət xidmətləri, reabilitasiya, cinayətkarların cəzalandırılması və s. də daxil olmaqla müdafiə tədbirlərini ehtiva edən “Məişət zorakılığının qarşısının alınması

haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Qanunun qəbulundan sonra Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə qadınların nikaha məcburedilməsi ilə bağlı maddə əlavə edilmişdir.

Qanunvericiliyə təklif olunan dəyişiklik

Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinə nikahdan öncə tibbi müayinədən keçmənin məcburi xarakter daşması ilə bağlı dəyişiklik edilməsi üçün təklif vermişdir.

BMT-nin “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyasının 18-ci maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Konvensiyanın müddəalarının icrasını təmin etmək məqsədilə görülmüş tədbirlərlə bağlı hər dörd ildən bir BMT-nin Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsinə hesabat təqdim etmək öhdəliyini götürmüşdür. Komitə özünün 1998-ci ildə keçirdiyi 7-ci sessiyasında Azərbaycan Respublikasının ilkin, 23 yanvar 2007-ci il tarixdə keçirdiyi 37-ci sessiyasında isə onun ikinci və üçüncü dövrü hesabatlarını nəzərdən keçirmişdir. Həmin hesabatlar nəzərdən keçirildikdən sonra Komitənin hesabatı dair yekun şərhləri dövlət rəsmiləri, deputatlar, qadın və insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lər və məhkəmə orqanlarının nümayəndələri arasında geniş şəkildə yayılmışdır. Hal-hazırda 2009-cu ildə təqdim edilmiş 4-cü dövrü hesabatı dair CEDAW Komitəsinin yekun şərhləri və tövsiyələri yerinə yetirilir.

Azərbaycan Hökuməti həmçinin beynəlxalq səviyyədə qadın hüquqlarının təşviqində də fəal iştirak edir. Bunun göstəricisi olaraq, 2008-ci il iyunun 10-11-də Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə Bakıda “Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi” adlı beynəlxalq forum keçirilmişdir.

Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə artan nüfuzunun və qadın hüquqlarının təşviqinə dəstək verməsinin göstəricisi olaraq 2010-cu ildə Avropa Şurası ölkələrinin qadınlar və kişilər arasında bərabərlik məsələlərinə cavabdeh nazirlərinin 7-ci konfransı Bakıda keçirilmişdir.

Əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi, yoxsulluğun ləğv olunması, davamlı iqtisadi inkişafa nail olunması, bütün sahələrdə gender bərabərliyinin təmin edilməsi sahəsində hökumətin həyata keçirdiyi tədbirlər öz bəhrəsini vermişdir. Məhz bunun nəticəsində 2011-ci ildə həm Ümumdünya İqtisadi Forumunun Qlobal Gender Fərqi İndeksi (Global Gender Gap), həm də BMT İnkişaf Proqramının İnsan İnkişafı İndeksi (Human Development Index) üzrə Hesabatlarında Azərbaycan 91-ci yerdə qərarlaşmışdır.

Qlobal Gender Fərqi İndeksi – 2006-cı ildən etibarən Ümumdünya İqtisadi Forumu tərəfindən dünyanın 135 ölkəsində müvafiq amillər üzrə aparılan gender bərabərliyi qiymətləndirməsidir.

- İqtisadi həyatda iştirak və imkanlar – əmək haqqı, kvalifikasiyalı işə cəlb olunma
- Təhsil – əsas və ali təhsil əldə etmək imkanları
- Siyasi proseslərdə iştirak – bərabər siyasi hüquqlar və imkanlar, qanunverici orqanlarda təmsilçilik
- Sağlamlıq – cinslərin nisbətini və uzunömürlülük

Bu amillər üzrə detallı reytinglərdə Azərbaycan iqtisadi sahədə gender bərabərliyi üzrə 70-ci, təhsil sahəsində gender bərabərliyi üzrə 73-cü, sağlamlıq sahəsində gender bərabərliyi üzrə 132-ci, qadınların siyasi həyatda təmsilçiliyi üzrə 103-cü yerdədir.

AZƏRBAYCAN

Əsas göstəricilər

Ümumi əhali (mln. nəfər) 8.88

Əhali artımı (%) 1.16

ÜDM (US\$ milyard) 21.23

Adambaşına düşən ÜDM 9,084

Gender Fərqi İndeksi 2011

Yer (135 ölkə arasında)

91

Bal (0.00=qeyri-bərabərlik, 1.00=bərabərlik)

0.658

Gender Fərqi Subindeksləri

	Yer	Bal	Orta göstərici	Qadın	Kişi	Qadının kişiyyə nisbəti
İqtisadi həyatda iştirak və imkanlar	70	0.642	0.588			
İşçi qüvvəsində iştirak	16	0.91	0.68	65	71	0.91
Eyni işə görə bərabər əmək haqqı (sorğu)	54	0.68	0.65	-	-	0.68
Nəzərdə tutulan qazanılmış gəlir (PPP US\$)	85	0.53	0.52	6.691	12.721	0.53
İdarəetmə səviyyəsindəki işçilər	117	0.08	0.26	7	93	0.08
Peşə və texniki işçilər	1	1.00	0.64	54	46	1.17
Təhsil	73	0.989	0.928			
Savadlılıq səviyyəsi	60	0.99	0.86	99	100	0.99
İbtidai təhsilə cəlb edilmə	101	0.98	0.98	84	86	0.98
Orta təhsilə cəlb edilmə	1	1.00	0.90	94	91	1.03
Təhsilin üçüncü səviyyəsinə cəlb edilmə	89	0.99	0.86	19	19	0.99
Sağlamlıq	2	0.933	0.956			
Doğumda cins bölgüsü (qadın/kişi)	130	0.90	0.92	—	—	0.90
Gözlənilən sağlam uzunömürlülük	112	1.02	1.04	60	59	1.02
Siyasi səviyyədə iştirak	103	0.066	0.185			
Parlamentdə qadınlar	74	0.19	0.22	16	84	0.19
Nazir mövqeyində qadınlar	128	0.03	0.18	3	97	0.03
Qadın dövlət başçısı olan illər (son 50)	52	0.00	0.16	0	50	0.00

Əlavə məlumat

İqtisadi sahədə

Yetkinlik yaşına çatmış qadınlar arasında işsizlik səviyyəsi (qadın işçi qüvvəsindən %).....5

Yetkinlik yaşına çatmış kişilər arasında işsizlik səviyyəsi (kişi işçi qüvvəsindən %).....7

Aqrar olmayan ödənilən işdə qadınlar (ümumi işçi qüvvəsindən %).....44

Kişi varislərin xeyrinə miras qoyma (1=pis nəticə,0=yaxşı nəticə).....0.00

Səhmdarları arasında qadınlar olan firmalar (firmalardan %) ..... —

Qadınların torpaq mülkiyyətçisi olmaq imkanı(1=ən pis nəticə, 0=ən yaxşı nəticə).....0.00

Qadınların bank kreditlərindən istifadə imkanları(1=ən pis nəticə, 0=ən yaxşı nəticə) 0.00

Qadınların torpaqdan başqa mülkiyyət sahibi olma imkanı (1=ən pis nəticə, 0= ən yaxşı nəticə) 0.00

Qadınların maliyyə proqramlarına çıxış imkanı(1=ən pis nəticə, 5=ən yaxşı nəticə)	1
Qadınların müəssisə rəhbərliyi vəzifələrində qalxmaq imkanı (1=ən pis nəticə, 7=ən yaxşı nəticə)...	4.97
Təhsil	
İbtidai təhsildə qadın müəllimlər (%)	87
Orta təhsildə qadın müəllimlər (%).....	68
Təhsilin üçüncü səviyyəsində qadın müəllimlər (%).....	52
Qadınlar üçün ibtidai və orta təhsil illəri.....	11
Kişilər üçün ibtidai və orta təhsil illəri.....	11
Evlilik və uşaq doğma	
Qadınlar üçün nikaha daxil olmada orta yaş həddi.....	23
Erkən nikah (15-19 yaşlı qadınlardan %)	13
Uşaq doğma səviyyəsi (qadın başına doğuş sayı).....	2.10
Gənclər üçün uşaq doğma səviyyəsi (15-19 yaşlı hər 1000 qadın üçün doğuş sayı)....	42
Doğuşdan sonra qayğı, ən az bir ziyarət (%).....	77
Təcrübəli səhiyyə heyəti tərəfindən aparılan doğuş (%).....	89
Ana ölümü nisbəti (100,000diri doğulmuşu nisbətədə)	38 [24-60]
Evli qadınların kontraseptivdən istifadəyə üstünlük verməsi (%)	51
15-49 yaşlı qadınlar arasında HIV (%).....	0.10
15-49 yaşlı kişilər arasında HIV (%)	0.10
Uşaq ölümü səviyyəsi (1000 diri doğulmuşu nisbətədə)	30
Əhalinin ümumi cins bölgüsü üzrə nisbəti (kişi/qadın).....	0.96
Sosial təsisatlar və siyasi hüquqlar	
Ana hakimiyyətinə qarşı ata hakimiyyəti (1=pis nəticə,0=yaxşı nəticə).....	0.50
Qadın cinsi orqanlarının yararsız hala salınması (1=pis nəticə,0=yaxşı nəticə).....	0.00
Çoxarvadlılığın qəbul edilməsi və ya leqallığı (1=pis nəticə,0=yaxşı nəticə)	0.00
Qadınlara qarşı zorakılığın cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunvericiliyin mövcudluğu (1=pis nəticə,0=yaxşı nəticə).....	0.75
Qadınların səs vermə hüququ əldə etdiyi il	1918
Kvota növü.....	—
Gender əsaslı zorakılığı qadağan edən qanunvericiliyin mövcudluğu.....	var
Uşağa qayğı Ekosistem	
Hamiləliyə və doğuşa görə məzuniyyət müddəti.....	126 təqvim günü
Hamiləliyə və doğuşa görə məzuniyyətin ödənilməsi (maaşın ödənilən %).....	100
Doğuşa görə ödəmənin mənbəyi	sosial təminat
Atalığa görə məzuniyyət.....	14 gün
Atalığa görə məzuniyyətin ödənilməsi (maaşın ödənilən %).....	ödənilmir
Uşağa qayğı müəssisələri.....	dövlət və özəl qayğı müəssisələri, dayələr

İnsan İnkişafı İndeksi (İİİ) – 1990-cı ildən etibarən hər il BMT-nin İnkişaf Proqramı tərəfindən nəşr edilən "İnsan İnkişafı Hesabatı"nda dünya ölkələrində əhalinin rifahını əks etdirən göstəricidir.

Bu indeks əhalinin rifahını ÜDM-dən daha geniş şəkildə özündə ehtiva edir. İİİ insan inkişafının üç ölçüsünü özündə birləşdirir:

- uzun və sağlam ömür (orta ömür uzunluğu əsasında hesablanır);
- təhsil səviyyəsi (böyükklər arasında savadlılıq, həmçinin ibtidai, orta və ali məktəblərdə təhsil alanların say nisbəti əsasında hesablanır);
- layiqli yaşayış standartları (alıcılıq qabiliyyəti pariteti/AQP, gəlir əsasında hesablanır).

İİİ ölkənin nailiyyətlərinin orta səviyyəsini müəyyənləşdirir, lakin bu nailiyyətlərdə gender bərabərsizliyi dərəcəsini özündə əks etmir. İlk dəfə 1995-ci ilin İnsan İnkişafı Hesabatında təqdim olunmuş Gender-yönlü İnkişaf İndeksi (Gİİ) İİİ ilə eyni göstəriciləri istifadə etməklə, eyni ölçülərdəki nailiyyətləri müəyyən etsə də, bu nailiyyətlərdə qadınlar və kişilər arasındakı bərabərsizliyi, onlara düşən payı göstərir. Sadəcə olaraq, Gİİ gender bərabərsizliyini əks etdirən İİİ-dir. Əsaslı insan inkişafında gender bərabərsizliyi nə qədər böyük olursa, ölkənin Gİİ-i İİİ ilə müqayisədə bir o qədər aşağı səviyyədə olur.

2011-ci il üçün İli Hesabatı 187 ölkə və BMT tərəfindən tanınmış ərazi üzrə qiymətləndirmə və reyting, 134 ölkə üzrə üzrə Bərabərsizlik İli, 146 ölkə üzrə Gender Bərabərsizliyi İndeksi və 109 ölkə üzrə Çoxölçülü Yoxsulluq İndeksini ehtiva edir.

2001-ci il üçün İli hesabatının nəticələrinə görə:

Azərbaycan	Yüksək insan inkişafı	Avropa və Mərkəzi Asiya	Dünya
0.731	0.741	0.751	0.682

Gender bərabərsizliyi indeksi

0.314

İndikator ölçüləri

Ən azı orta təhsilə malik əhali (qadınların kişilərə nisbəti)	0.938
Gənclərin uşaqdoğma qabiliyyəti (15-19 yaşlı 1000 qadına doğuş nisbətində)	33.8
İşçi qüvvəsində iştirak səviyyəsi (qadınların kişilərin payına nisbəti)	0.891
Gender bərabərsizliyi indeksi	0.314
Parlamentdə qadınların kişilərə nisbəti	0.190
Ana ölümü səviyyəsi (100000 diri doğulmuşu nisbətində qadın ölümü)	38

Azərbaycanın 2011-ci il üçün İli indikatorları bəzi ölkələrlə və qruplarla müqayisədə

	İli ölçüsü	İli reytingi	Doğuşda gözlənilən uzunömürlülük	Gözlənilən təhsil illəri	Orta təhsil müddəti	Adambaşına düşən ÜDM (PPP US\$)
Azərbaycan	0.700	91	70.7	11.8	8.6	8,666
Bolqarıstan	0.771	55	73.4	13.7	10.6	11,412
Belarus	0.756	65	70.3	14.6	9.3	13,439
Avropa və Mərkəzi Asiya	0.751	—	71.3	13.4	9.7	12,004
Yüksək İli	0.741	—	73.1	13.6	8.5	11,579

Azərbaycanın 2011-ci il üçün GBİ indikatorları bəzi ölkələrlə və qruplarla müqayisədə

	GBİ indeksi	GBİ reytingi	Ana ölümü səviyyəsi (100000 diri doğulmuşu nisbətində qadın ölümü)	Gənclərin uşaqdoğma qabiliyyəti (15-19 yaşlı 1000 qadına doğuş nisbətində)	Parlamentdə qadınların təmsilçiliyi (%-lə)	Ən azı orta təhsilə malik əhali (%)		İşçi qüvvəsində iştirak səviyyəsi (%)	
						Qadın	Kişi	Qadın	Kişi
Azərbaycan	0.314	50	38	33.8	16	65.4	61.9	59.5	66.8
Bolqarıstan	0.245	40	13	42.8	20.8	69.1	70.6	48.2	61.2
Avropa və Mərkəzi Asiya	0.311	—	29	28.0	13.4	78.0	83.3	49.7	67.8

Yüksək III	0.409	—	51	51.6	13.5	61.0	64.6	47.8	75.0
------------	-------	---	----	------	------	------	------	------	------

3. Qadın problemləri

GENDER BƏRABƏRLİYİ, CİNSLƏRİN ROLU VƏ STEREOTİPLƏR

Qadınların ölkənin sosial, siyasi və ictimai həyatında zəif iştirakının əsas səbəblərindən biri də cəmiyyətdə qadının rolunu daha çox ailə ilə əlaqələndirən ənənəvi stereotiplərdir. Bu cür vəziyyət milli gender strategiyasında yeni yanaşmanın yaranmasını tələb edir.

Problemdən tam xəbərdar olan dövlət öz sərəncamında olan bütün vasitələrdən istifadə edərək qadınlarla kişilər üçün bərabər imkanlar təmin etmək məqsədilə bütün maneələri aradan qaldırmağa və qadınlara öz potensialından tam istifadə etməyə şərait yaratmağa çalışır. Bununla əlaqədar, işdə seqreçasiyanı, ixtisas və əmək haqqında olan fərqləri azaltmaq, habelə, bacarıqların tam istifadə edilməsini təmin etmək məqsədilə, dövlət əsas diqqəti cinsi stereotipləri aradan qaldıran keyfiyyətli təhsilə yönəlmişdir.

Gender stereotiplərinin uşaqlıqdan yarandığını nəzərə alaraq, qeyri-sağlam stereotiplərin meydana gəlməsi yol verilməzdir.

Proqramlarda və dərslərdə gender stereotiplərinə və ya hər hansı cins haqqında yanlış fikirlərin yer almasına yol verilmir. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunmuş dərslərdə və digər tədris materiallarında qadınların inkişafına, rifahına və ya karyerasına mane olan alçaldıcı stereotiplərin yaranmasının qarşısı düşünülmüş şəkildə alınır.

Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən təşkil edilən təlim proqramları vasitəsilə "Qadınlara qarşı ayrı-seçkililiyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında" Konvensiya təqdim və təbliğ edilərək yayılır. Bu proqramlara stereotiplərin və onların qadın hüquqlarının həyata keçirilməsinə mənfi təsirin təhlili daxildir.

2007-ci ildə BMT-nin Əhali Fondu və Qərb Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Gender Araşdırmaları Mərkəzi ilə birlikdə "Milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və inkişaf etdirilməsi" layihəsi, həmçinin 2011-ci ildə "Gənc nəslin sağlam düşüncə tərzinin və humanizm prinsiplərinin inkişaf etdirilməsi" mövzusunda layihə çərçivəsində Respublikanın bir sıra ümumtəhsil və ali məktəblərində şagird və tələbələr üçün mühazirələr təşkil edilmişdir.

2009-cu ildə Heydər Əliyev Fondu və BMT-nin Əhali Fondu ilə birlikdə "XXI əsrdə qadınlara qarşı zorakılıq əleyhinə" layihəsi çərçivəsində qadın hüquqlarından bəhs edən video çarx hazırlanmış və Respublikanın regionlarında həm yerli televiziya vasitəsilə, həm də məktəblərdə nümayiş etdirilmişdir.

"Uşaqlığı əlimdən almayın", "50 sual 50 cavab" və "Gender bərabərliyi" bukletləri nəşr edilmiş və ali və orta təhsil müəssisələrində paylanmışdır.

Dəyərlərin formalaşmasında kütləvi informasiya vasitələrinin rolu böyükdür. Gender stereotipləri məsələlərini həll edərək dövlət möhkəm ailə strukturunun yaranması və dəyərlərin qorunub saxlanmasına töhfə verə bilər.

Kütləvi informasiya vasitələrinin cəmiyyətə güclü təsiri nəzərə alınaraq, onların gender stereotipləri və cinsi ayrı-seçkiliklə bağlı məzmunu özündə ehtiva etməməsi məqsədilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi mətbuat ilə sıx əməkdaşlıq edir. Kütləvi informasiya vasitələrində bir neçə görkəmli qadın barədə proqramlar yayımlanmışdır. Onların fərd olaraq qazandıqları uğurlar gender stereotipləri ilə mübarizədə köməklik edir.

Genderlə bağlı stereotiplərin aradan qaldırılmasında icmaların rolunun əhəmiyyətini dərk edərək Ailə, Qadın və Uşaq problemləri üzrə Dövlət Komitəsi bu sahədə bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. “Tolerant cəmiyyətdə gender aspektləri və icmaların rolu” mövzusunda dəyirmi masa (2009-cu il); “İslam dünyasında qadın: ənənəvi dəyərlər və müasirlik” adlı beynəlxalq konfrans (2009-cu il); “İslamda qadın: nailiyyətlər və problemlər” mövzusunda Beynəlxalq Dəyirmi masa (2010-cu il); “Cəmiyyətdə formalaşmış gender stereotiplərinin aradan qaldırılmasında KİV-lərin rolu” mövzusunda Dəyirmi masa (2010-cu il) kimi tədbirləri buna misal olaraq qeyd etmək olar.

Perspektiv inkişaf istiqamətləri üzrə təkliflər

Qərarqəbuletmə səviyyəsində qadınların iştirakının artırılması, bütün sahələrdə gender bərabərliyinə nail olunması məqsədilə Gender bərabərliyi üzrə Milli Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsi;

Qadınların vəziyyəti ilə və faktiki durumda qadın bərabərliyi istiqamətində irəliləyişlə bağlı təmayüllərin qiymətləndirilməsi üçün ölçülən göstəricilərdən istifadə də daxil olmaqla məlumatın toplanılması sisteminin gücləndirilməsi;

“Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən gender bərabərliyinin təmin edilməsinə nəzarət edən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı kimi Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi

QADINLARIN TƏHSİLİ

Azərbaycan hökuməti ictimai həyatın bütün sahələrində gender bərabərliyinin təmin edilməsinə və qadınlar üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına çalışır.

Təhsilin cinsindən asılı olmayaraq bütün şəxslər üçün eyni imkanlar açdığını qəbul edərək Azərbaycan dövləti bütün məktəblərdə və digər təhsil müəssisələrində ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsində, eləcə də yüksək səviyyəli standartların müəyyən edilməsində qətiyyətlidir. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu cinsindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlar üçün azad və icbari orta təhsilə zəmanət verir.

2009-cu ildə əhalinin siyahıyaalınması nəticələrinə əsasən Azərbaycanda 15 və yuxarı yaşlı qadın və kişilərin sayına nisbətən əhalinin savadlılıq səviyyəsi qadınlar üçün 99.7%, kişilər üçün isə 99.9% təşkil edir. Ümumilikdə əhalinin savadlılıq səviyyəsi 99.8 % təşkil etmişdir.

Təhsildən yayınma və erkən nikahlar

Azərbaycan Respublikasının regionlarında qızların təhsildən yayınması faktlar müşahidə olunur. Qızların təhsildən yayınmasının səbəblərindən biri də erkən nikahlardır. Erkən nikahda olan qadınların uşaq dünyaya gətirməsi onların orta təhsilin bitirməsinə və ali təhsil almasına, həmçinin də müvafiq işlə təmin edilməsinə maneə yaradır.

2009-cu ildə UNİCEF-in Azərbaycandakı nümayəndəliyinin dəstəyi ilə və Sosial Araşdırmalar üzrə Beynəlxalq Mərkəzlə əməkdaşlıq şəraitində Azərbaycanda uşaq nikahları, o cümlədən onların səbəb və nəticələrinə dair vəziyyətin təhlilini əks etdirən “Azərbaycanda uşaq nikahlarına dair tədqiqat” hazırlanmışdır.

Perspektiv inkişaf istiqamətləri üzrə təkliflər

Təhsildən yayınma və erkən nikah hallarına obyektiv qiymətləndirilməsi üçün müvafiq monitorinqin aparılması və statistik məlumatların toplanılması;

Erkən nikahların qarşısının alınması məqsədilə yerli icra qurumlarının potensialının gücləndirilməsi.

QADINLAR VƏ SAĞLAMLIQ

Azərbaycan Respublikası sağlamlığın mühafizəsi məsələsinə prioritet sahə kimi diqqət yetirir. Dövlət nəinki qadınlar üçün səhiyyə xidmətlərindən istifadə etməyə bərabər hüquqları təmin edir, həm də qadınların sağlamlıqla bağlı ehtiyaclarına da xüsusi diqqət yetirir. Dövlət genderin sağlamlıqla bağlı bərabərsizliklərin vacib aspekti olduğunu qəbul edir. Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi gender perspektivinə qadın sağlamlığına ünvanlanmış bütün siyasət və proqramlarında mərkəzi yer verir. Dövlət həmçinin səhiyyə xidmətlərindən bərabər hüquqlu istifadə üçün imkanları və keyfiyyəti təmin etmək məqsədilə həm dövlət, həm də özəl sektorlar tərəfindən qadınlara göstərilən səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətini ciddi nəzarətdə saxlayır.

Qadınlar arasında daha çox reproduktiv sağlamlıq, abort, qanazlığı, hamilə və süd verən qadınların düzgün qidalanmaması ilə bağlı problemlər yaşanır. Azərbaycan Respublikası sağlamlığın mühafizəsi məsələsinə prioritet sahə kimi diqqət yetirir. Dövlət nəinki qadınlar üçün səhiyyə xidmətlərindən istifadə etməyə bərabər hüquqları təmin edir, həm də qadınların sağlamlıqla bağlı ehtiyaclarına da xüsusi diqqət yetirir. Dövlət genderin sağlamlıqla bağlı bərabərsizliklərin vacib aspekti olduğunu qəbul edir. Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi gender perspektivinə qadın sağlamlığına ünvanlanmış bütün siyasət və proqramlarında mərkəzi yer verir. Dövlət həmçinin səhiyyə xidmətlərindən bərabər hüquqlu istifadə üçün imkanları və keyfiyyəti təmin etmək məqsədilə həm dövlət, həm də özəl sektorlar tərəfindən qadınlara göstərilən səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətini ciddi nəzarətdə saxlayır.

Ailə planlaşdırılması və abortlar

Dövlətin qarşısında duran əsas vəzifə bütün qadınlar üçün bərabər imkanların yaradılmasıdır. Müasir tibbi xidmət şöbələri və qadınlar üçün kabinetlər də daxil olmaqla mərkəzi xəstəxanaların ölkənin hər bir inzibati bölgəsində fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq sosial-iqtisadi və coğrafi vəziyyətdən irəli gələn səbəblərdən dolayı əhali bu xidmətlərdən bərabər istifadə edə bilmir. Bununla yanaşı, cəmiyyətin bir hissəsi, xüsusilə də qadınlar hələ də sağlamlıq məsələlərindən, xüsusilə də öz cinsi və reproduktiv vəziyyətlərindən xəbərsiz olaraq qalırlar.

Kontrasepsiya sahəsində informasiya azlığı və ailə planlaşdırma xidmətlərindən istifadənin məhdudluğu nəticəsində Azərbaycan Mərkəzi Asiya ölkələri və Türkiyə arasında abortun ən yüksək səviyyədə olduğu ölkədir. Abort doğuşa nəzarətin əsas metodu olaraq qalır.

2009-cu ildə ölkədə 5.6 min vaxtından qabaq uşaq doğulub və bu cür uşaqların anadan olması, əsasən anaların əvvəllər tez-tez abort etməsi ilə əlaqədardır. 2009-cu ildə ölkədə 24562 abort (qeyri-leqal abortlar daxil olmaqla) qeydə alınmış, onların da 1435-i və ya 6 % ilk dəfə hamilə olmuş qadınlar tərəfindən həyata keçirilmişdir. 2009-cu ildə hər 1000 fertil yaşda olan qadına 9,1 abort düşmüşdür.

Yaş qrupları	Abortların sayı	1 000 nəfər qadına
15-17	145	0.4
18-19	1106	5.9
20-24	5482	12.1
25-29	7429	19,1
30-34	6338	18.5

35+	4062	3.8
Cəmi	24562	9.1

Bununla yanaşı son 4-5 ildə sağ doğulan oğlan uşaqlarının sayı qızlara nəzərən üstünlük təşkil edir. Tədqiqatçılar bunu ənənəvi “oğlan” istəyi ilə selektiv abort edilməsi ilə izah edirlər.

Ana və uşaq sağlamlığının mühafizəsi

Mövcud vəziyyətlə əlaqədar aparılmış tədqiqatlar dövlət tərəfindən ana və uşaqlar arasında ölüm hallarının azaldılmasına, reproduktiv sağlamlığa dair tədbirlərin gücləndirilməsinə, ana və uşağın sağlamlığının mühafizəsinə yönəlmiş demoqrafik siyasətin yaradılmasına təkan vermişdir.

2009-cu ildə şəhər və kənd yerlərində doğuşdan sonrakı dövrün, doğuşun və hamiləliyin ağırlaşmasından zahı və hamilə qadınların ölümləri hər 100 000 nəfər diri doğulmuş uşağa 24.3 ana ölümü təşkil etmişdir. Ana ölümünün səviyyəsi 2009-cu ildə əvvəlki ilə müqayisədə şəhər yerlərində 13,8 faiz azalmış, kənd yerlərində isə 1,4 faiz artmışdır. Ümumilikdə 2009-cu ildə ana ölümü 2008-ci ilə müqayisədə 7,6 faiz azalmışdır.

HİV / QİÇS

Azərbaycan HİV-ə yoluxma səviyyəsi aşağı olan ölkələr sırasına daxil olsa da, HİV/AİDS problemi aktual məsələ kimi daim Səhiyyə Nazirliyinin nəzarətindədir. Ölkədə əhalinin, xüsusən yoluxmaya həssas olan riskli davranışlı qruplara aid olan insanların HİV-ə müayinə ilə əhatə olunması genişlənmiş və 2009-cu ilin 6 ayı ərzində 220 yeni HİV-ə yoluxma faktı aşkar olunaraq qeydiyyatla alınmışdır. Aparılmış epidemioloji araşdırmalar HİV/AİDS epidemiyasının əsasən inyeksiyon narkotik istifadəçiləri arasında yayılmasını bir daha təsdiq etmişdir. Belə ki, 2009-cu ilin 6 ayı ərzində HİV-ə yoluxması aşkar olunmuş 220 nəfərdən 145-də (65,9%) yoluxma inyeksiyon narkotik istifadəsi nəticəsində baş vermişdir.

Azərbaycanda 2009-cu ilin 6 ayı ərzində HİV-lə yoluxması təsdiq olunmuş 220 şəxsdən 213-ü Azərbaycan vətəndaşı, 7 nəfəri isə əcnəbi vətəndaşdır. Qeydiyyatla alınmış 213 Azərbaycan vətəndaşından 188-i (88,3%) kişi, 25-i (11,7%) qadındır. Bu dövr ərzində AİDS mərhələsinə keçən Azərbaycan vətəndaşlarının sayı 33 nəfər, AİDS-dən vəfat etmiş vətəndaşların sayı 21 nəfər olmuşdur.

213 nəfər HİV-ə yoluxmuş Azərbaycan vətəndaşından 90 nəfərinin (42,3%) Respublikadan kənarında yoluxduğu müəyyənləşdirilmişdir.

Ümumilikdə, Azərbaycanda HİV infeksiyasının ilk dəfə aşkar edildiyi 1987-ci ildən 2009-cu ilin 1 iyul tarixinədək Respublika QİÇS-lə Mübarizə Mərkəzində HİV infeksiyası təsdiq olunmuş 2034 nəfər rəsmi qeydiyyatla götürülmüşdür. Onlardan 78 nəfəri (3,8%) əcnəbi, 1956 nəfəri (96,2%) isə Azərbaycan vətəndaşıdır. HİV-ə yoluxmuş Azərbaycan vətəndaşlarından 1651-i (84,4%) kişi, 305-i (15,6%) qadındır. AİDS mərhələsində olan Azərbaycan vətəndaşlarının sayı 382 nəfər, AİDS-dən vəfat etmiş vətəndaşların sayı 260 nəfər olmuşdur.

HİV-ə yoluxmuş insanlara Azərbaycanda ilk dəfə olaraq 08.11.2006-cı il tarixdən etibarən Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən “AİDS, vərəm və malyariya ilə mübarizə üzrə” Qlobal Fondun dəstəyi ilə pulsuz qaydada Respublika QİÇS-lə Mübarizə Mərkəzində başlanmış antiretrovirus (ARV) preparatları ilə müalicəyə hazırda 255 nəfər cəlb olunmuşdur.

Qadınların, xüsusilə gənc nəslin reproduktiv sağlamlıq barədə məlumatlılığının artırılması Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin təşəbbüsü ilə 2009-cu ildə regional televiziyalarda hazırlanmış “Qadın və cəmiyyət” adlı verilişlərdə məqsədlə müvafiq mövzuda müzakirələr təşkil edilmişdir.

2009-cu ildə həmçinin Respublikanın bir sıra məktəblərində təcrübəli həkim-ginekoloqların iştirakı ilə “Reproduktiv sağlamlıq” mövzusunda mühazirələr təşkil edilmiş, reproduktiv sağlamlıqdan bəhs edən video çarx və “Reproduktiv sağlamlıq” adlı buklet nəşr edilmişdir.

2010-2011-ci illərdə “Dan” İB ilə birgə Respublikanın regionlarında özünüdərkətmə, ailə planlaşdırılması və şəxsi gigiyena mədəniyyəti mövzularından bəhs edən “Hər gününü rahatlıqla yaşa” adlı təlim kursu keçirilmişdir.

Perspektiv inkişaf istiqamətləri üzrə təkliflər

Ana ölümlərinin faizini azaltmaq məqsədilə bütün qadınlar, xüsusilə kənd və uzaq ərazilərdə yaşayan, məcburi köçkün və qaçqın qadınlar üçün doğumdan əvvəl yardım göstərilməsi üçün ixtisaslı tibbi heyətlə və zəruri avadanlıqla təchiz edilmiş mərkəzlərin sayının artırılması;

Selektiv (cinsə görə) abortların qarşısının alınması üçün qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;

Qızlar və oğlanlar arasında ailə planlaşdırılması və reproduktiv maarifləndirmə, xüsusilə İİV və QiÇS haqqında maarifləndirmə tədbirlərinin davam etdirilməsi;

Kontraseptivlərin bütün növlərini Səhiyyə Nazirliyinin əsas dərman siyahısına daxil edilməsi.

QADINLARIN ƏMƏK BAZARINDA İŞTİRAKI

2010-cu ildə məşğul əhalinin 48,7 %-ni, işsiz əhalinin isə 56,1 %-ni qadınlar təşkil etmişlər.

Azərbaycan dövləti həm bir işçi kimi, həm də ailədəki qayğı göstərmək rolu ilə qadınların iqtisadiyyata çox böyük töhfə verdiyini təsdiq edir və ailəyə xidmət edən məşğulluq siyasətlərini müdafiə edərək iş bazarında onlar üçün bərabər imkanlar yaratmaqda tam qətiyyətlidir. Son onilliklərdə Azərbaycan cəmiyyətindəki ən mühüm dəyişikliklərdən biri qadınların əmək bazarında iştirak səviyyəsinin artması olmuşdur. Əmək qüvvəsi balansında qadınların payı artmaqdadır və çox güman ki, bu meyil davam edəcək.

Son illərdə qadın sahibkarlığının inkişafı üçün bir sıra mühüm tədbirlər görülmüş və müxtəlif mexanizmlər yaradılmışdır. 2010-cu il ərzində hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıqla məşğul olan 306933 fiziki şəxslərinin 84,1 %-ni kişilər, 14,9 %-ni isə qadınlar təşkil edir.

2007-ci ildən etibarən Sahibkarlığa Yardım Milli Fondu qadın sahibkarların maliyyələşməsi mənbələrini genişləndirmişdir. Bundan əlavə, yaradılmış mikro-kredit mexanizmləri ilkin kapitalın təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Ölkədə kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsi üzrə beynəlxalq və regional maliyyə təşkilatları ilə birgə təşkil edilmiş kredit xətləri mexanizmləri yeni sahibkarlıq fəaliyyətinə başlayanlar üçün daha geniş imkanlar yaratmışdır.

Qadın sahibkarlığının inkişafına digər bir əhəmiyyətli dövlət dəstəyi məsləhət, məlumatlandırma xidmətləri və s. də daxil olmaqla bir sıra xidmətlərin texniki təminat səviyyəsinin artırılması formasında olmuşdur.

Hazırda Azərbaycanda eyni vəzifədə çalışan kişi və qadınların əmək haqlarında fərqlər olmasa da, idarəetmə və yüksək məvacibli işlərdə çalışan kişi və qadınların nisbətində fərqlər mövcuddur. Qadınlar əsasən idarəetmənin aşağı pillələrində cəmləşmişdir. Qadınların siyasi və iqtisadi sahələrdə təmsilçiliyinin artırılması istiqamətində görülən tədbirlər onlara dəstək versə də, bu tədbirlər gender bərabərliyi sahəsində statistikanın dəyişilməsinə ciddi təsir etmir. Gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə bağlı yeni mexanizmlərin işlənilməsinə ehtiyac vardır. Bir sıra ölkələrin

müsbət təcrübəsini nəzərə alaraq ilk növbədə sırf qadınlar üçün idarəçilik üzrə xüsusi institutların yaradılmasına ehtiyac vardır.

Qadınların iqtisadi fəallığının artırılması məqsədilə bir çox ölkələrdə qadın məşğulluğuna dəstək məqsədilə xüsusi mərkəzlər fəaliyyət göstərir. Qadının iqtisadi fəallığının demoqrafik artıma mane olmaması üçün isə müvafiq sosial infrastrukturun inkişaf etdirilməli və əlçatan olmalıdır.

Ciddi narahatlıq doğuran səbəblərdən biri də qeyri-formal məşğulluqla bağlı rəsmi statistikanın olmamasıdır. Azərbaycanda qeyri-formal məşğulluğun rəsmi tərifinin olmaması və müvafiq statistikanın olmaması təkcə texniki məsələ deyil. Əslində qeyri-formal məşğulluq, xüsusilə də qadınların qeyri-formal məşğulluğu Azərbaycanda işçi qüvvəsinin rəsmən gözə görünməyən sektorudur.

Bir çox qeyri-formal müəssisələr qeydiyyatdan keçmədikləri və vergi ödəmədiklərindən Azərbaycanda qeyri-formal məşğulluğun qanuni statusunun tərfi aydın deyil. Həm işçilər həm işverənlər mövcud əmək qanunvericiliyinə əsasən qanunsuz hərəkət edirlər. Öz tutqun qanuni statusları səbəbindən qeyri-formal əmək razılaşmaları nizamlanmır, bu səbəbdən işçilər işverənlərlə mübahisə zamanı kömək, qəza, zədələnmə və peşə xəstəliyi zamanı müdafiə ala bilmir, həmçinin onlar sosial təminat və pensiyadan istifadə edə bilmir, vergi ödəmirlər.

Perspektiv inkişaf istiqamətləri üzrə təkliflər

Peşə seqreqasiyanın ləğv edilməsi üçün səylərin artırılması və qadınlar və kişilər üçün əmək marketində işə qəbulda bərabər imkanların yaradılması;

Milli qanunvericiliyin BƏT-in ratifikasiya olunmuş "Ailə öhdəlikləri olan işçilər haqqında" Konvensiyasına uyğunlaşdırılması;

İqtisadi fəallığın işçilərin ailə öhdəliklərini yerinə yetirməsini əngəlləməməsi üçün uşaq qayğı xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi;

Qanunvericilikdə qeyri-formal məşğulluğun rəsmi tanınması yolu ilə beynəlxalq standartlara uyğun etibarlı və ardıcıl məlumatların toplanması;

Qeyri-formal məşğulluq sektorundakı qadınların zəruri ehtiyaclarının müəyyənləşdirilməsi və ödənilməsi üçün siyasət və proqramların hazırlanması

HƏSSAS QADIN QRUPLARI

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 15 may tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə Dövlət Proqramı (2007-2010-cu illər)" əhalinin sosial cəhətdən zəif təbəqələrinin, xüsusilə qadınların və gənclərin məşğulluq səviyyələrini qaldırmağa yönəlmişdir. Strategiyaya işsiz qadınlar üçün peşə treninqlərinin təşkil edilməsi, qadınlar arasında işsizliyin səbəblərinin tədqiqi və s. daxildir.

Azərbaycan Respublikası insanlara, xüsusilə sosial müdafiəyə ehtiyacı olanlara (gənclər, yetkinlik yaşına çatmamış bir və ya daha çox uşaq böyüdən valideynlər, əlil uşaq böyüdən qadınlar, həbsdən azad edilmiş şəxslər, məcburi köçkünlər, müharibə veteranları, şəhid ailələri, əlil qadınlar, uşaq evlərini tərk etmiş gənclər, kənd qadınları) və iş tapmaqda çətinliklərlə üzləşənlərə yeni iş yerləri və ixtisaslaşdırılmış müəssisələr açmaqla, eləcə də, xüsusi təhsil və səhiyyə proqramları təşkil etməklə və digər müvafiq tədbirlər görməklə əlavə zəmanətlər verir.

Əhalinin, xüsusilə sosial cəhətdən zəif təbəqələrin – tənha və çoxuşaqlı anaların, yetkinlik yaşına çatmamış və əlil uşaqlar böyüdən qadınların iş yerləri ilə təmin edilməsi məsələsini məşğulluq xidməti orqanları həmin şəxsləri kvotaya əsasən təşkilat və müəssisələrdə olan iş yerlərinə istiqamətləndirməklə daim nəzarətdə saxlayırlar. 1997-2005-ci illərdə 4.696 qadın kvota əsasında iş yerləri ilə təmin olunmuşdur.

Ölkənin şəhər və kəndlərində vaxtaşırı təşkil olunan əmək yarmarkaları da qadınların iş yerləri ilə təmin edilməsinə yönəlmişdir.

Dövlətin qaçqınlara dair siyasətinin əsas istiqamətini onların cəmiyyətin tamhüquqlu üzvü kimi potensiallarını reallaşdırmaq imkanının təmin edilməsi təşkil edir. Dövlət tərəfindən qaçqın və məcburi köçkünlərin təhsil, səhiyyə, məşğulluq imkanlarından bərabər istifadə edilməsi üçün hər cür şərait yaradılır.

Qaçqın və məcburi köçkünlər arasında yoxsulluq və işsizlik bir sıra dövlət proqramları vasitəsilə azaldılmışdır. Lakin hələ də hər üç məcburi köçkündən 1-i işlə təmin edilmişdir. Qaçqın və məcburi köçkünlərin 35 % yoxsulluq şəraitində yaşayır.

Qaçqın və məcburi köçkün qadınların iş, təhsil və səhiyyə xidmətləri sahəsindəki problemləri ümumi əhali ilə eynilik təşkil etsə də, araşdırmalar göstərir ki, cinsi və mənəvi zorakılığa məruz qalan qadınlar arasında qaçqın və məcburi köçkün qadınlar üstünlük təşkil edir.

Perspektiv inkişaf istiqamətləri üzrə təkliflər

Həssas qadın qruplarının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi, xüsusilə ahıl və əlil qadınların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və özünüməşğulluğunun artırılması məqsədilə müvafiq strategiya və proqramların hazırlanması

QADINLARA QARŞI ZORAKILIQ

Qadınlara qarşı zorakılığın bütün formalarının aradan qaldırılması və zorakılıq törədənlərin ədalət mühakiməsinə cəlb edilməsi Azərbaycan dövləti üçün prioritet istiqamətlərdəndir. Bu, yoxsulluğa, sağlamlığın pisləşməsinə, cəmiyyətdən təcrid olmağa və insan ölümünə gətirib çıxaran mürəkkəb sosial bir problemdir. Hər bir ölkə kimi, Azərbaycanı məişət zorakılığı daxil olmaqla qadınlara qarşı zorakılıq halları narahat edir. Azərbaycan 2006-cı ilin noyabr ayında həyata keçirilməyə başlanmış 2 illik Məişət zorakılığı da daxil olmaqla qadınlara qarşı Zorakılıqla Mübarizə üzrə Avropa Şurası Kampaniyasının iştirakçısıdır. Kampaniyanın qaydalarına əsasən üzv dövlətlər aşağıdakı 4 mərhələdən keçməklə qadınlara qarşı zorakılıqla mübarizə üzrə tədbirlər görməlidir:

- Qadınlara qarşı zorakılıqla mübarizə üzrə qanun və siyasətlər;
- Zorakılıq qurbanlarına kömək və onların müdafiəsi;
- Əhali arasında aparılan sorğular əsasında alınan və inzibati məlumatların toplanması;
- Qadınlara qarşı zorakılıq üzrə maarifləndirmə.

2008-ci ildə keçirilmiş "Şəxs əleyhinə zorakılığa dair" statistik müayinə zamanı 23551 nəfər respondent qadında 35,8 % ömründə bir dəfə də olsa zorakılıqla qarşılaşdıklarını bildirmişlər. Onların 20,4 %-ni şəhər, 76,9 %-ni kənd qadınları təşkil edirlər.

	Sorğu olunan qadınların sayı	onlardan zorakılığa məruz qalanlar, faizlə	o cümlədən:	
			fiziki zorakılığa	psixoloji və iqtisadi zorakılığa
Cəmi	23551	35.8	8.1	27.7
o cümlədən:				
yaşayış yeri üzrə:				

şəhər	17157	20.4	5.1	5.3
kənd	6394	76.9	16.2	60.7
yaş qrupları üzrə:				
6-17 yaşda uşaqlar	3317	28.7	3.2	25.5
18-29 yaşda	5324	46.3	13.1	33.2
30-39 yaşda	4194	49.6	15.0	34.6
40-49 yaşda	4483	41.7	6.1	35.6
məşğulluq statusu üzrə:				
tələbə və şagirdlər	3937	27.6	7.5	20.1
muzdlu işləyənlər	5813	38.9	5.7	33.2
evdar qadınlar	7014	40.9	12.1	28.8
pensiyaçıları	4039	28.1	2.9	25.2
işsizlər	1663	32.1	11.7	20.4
digər	1085	48.8	11.1	37.7
nikah vəziyyəti üzrə(14 və yuxarı yaşda olanlar):				
heç vaxt nigahda olmayanlar	5143	38.5	3.8	34.7
nigahda olanlar	13352	38.8	9.9	28.9
boşanmışlar (ayrılmışlar)	574	54.5	18.1	36.4
dullar	2715	34.8	10.4	24.4
təhsil üzrə:				
ali	1748	24.9	2.4	22.5
orta ixtisas	2221	28.5	4.5	24.0
tam orta	13631	46.1	12.3	33.8
əsas ümumi	2957	26.6	1.9	24.7
ibtidai və təhsili olmayanlar	2994	9.3	1.0	8.3
müddətə görə(yekuna görə faizlə):				
tez-tez	x	17.7	7.8	20.5
hərdən	x	82.3	92.2	79.5

2009-cu ildə qadınlara qarşı 6933, o cümlədən yetkinlik yaşına çatmayan qızlara qarşı 373 cinayət törədilmişdir.

1.506 qadın qısqanclıq, ailə münafişəsi və digər məişət problemləri zəminində törədilmiş 1.510 cinayətin qurbanı olmuşdur. Həmin dövrdə 35 zorlama və 207 qadının cinsi toxunulmazlığı əleyhinə törədilmiş digər cinayət, 3119 döymə, 76 insan alveri, 80 fahişəliyə cəlb etmə qeydə alınmışdır. Qadınlara qarşı bu və digər cinayətlər nəticəsində 4934 nəfər məsuliyyətə cəlb olunmuşdur.

Qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılması sahəsində ötən illər ərzində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür.

2010-cu ildə Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilməsi bu sahədə atılmış ən uğurlu addımlardandır.

Qadın alveri

Qadın alveri və qadınlara qarşı zorakılıq kimi problemlər daim dövlətin diqqətindədir. Bu səbəbdən bu problemin həlli dövlətin əsas prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu məqsədlə bir sıra qanunvericilik aktları qəbul edilmiş, bütün dövlət orqanları onların icrasına cəlb edilmişdir. Hazırda bu sahədə qeyri-dövlət qurumları və beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq davam etdirilir.

2009-cu ildə həyata keçirilmiş əməliyyat-profilaktik tədbirlər nəticəsində insan alveri ilə bağlı (AR CM-nin 144-1-ci mad.) 80 cinayət faktı qeydə alınmış, belə cinayətləri törətdiklərinə görə 76 şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş və insan alveri qurbanı olan 91 nəfər müəyyən olunmuşdur.

2009-cu ildə 76 qadın insan alverinin qurbanı olmuş, onlardan 4-u yetkinlik yaşına çatmayan qızlar olmuşdur.

Respublika hökumətinin müvafiq qərarına əsasən insan alverindən zərər çəkmiş 76 nəfərə reintegrasiya dövründə birdəfəlik müavinətlər, 54 nəfərə isə İnsan alveri qurbanlarına Kömək Fondundan yardımlar verilmişdir.

DİN İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə İdarəsinin Qaynar xətt xidmətinə 2010-cu ildə müxtəlif məsələlərlə bağlı 13.699 məlumat daxil olmuş, onlardan 15-i insan alverindən zərər çəkmiş və ehtimal olunan şəxslər barədə, 1.436-sı xaricdə işə düzəlmə ilə bağlı, 651-i xaricdə təhsil alma, 82-si xarici vətəndaşla nikah bağlama, 9.376 məlumat isə digər məsələlərlə əlaqədar olmuş, zəng etmiş abonentlərə müvafiq məsləhətlər verilmişdir.

Perspektiv inkişaf istiqamətləri üzrə təkliflər

Gender zorakılığı hallarının qarşısının alınması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin daha da gücləndirilməsi və səmərəli əlaqələndirilməsi məqsədilə strategiya hazırlanması;

gender zorakılığı üzrə etibarlı monitorinq mexanizminin yaradılması;

məişət zorakılığına məruz qalmış qadınlar üçün yardım mərkəzləri və sığınacaqların yaradılması;

qadınların ölkədən kənarında məşğulluğunun təhlükəli tərəfləri və mümkün nəticələri haqqında əhalinin maarifləndirilməsinin davam edirilməsi.